



МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ

Соціальна робота
та
соціальна освіта

Випуск 2 (9)

Умань – 2022

ISSN 2618-0715

Журнал «Соціальна робота та соціальна освіта». 2022 р., Випуск 2 (9). Виходить 2 рази на рік.

Заснований у 2018 р.

Засновник: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Зареєстровано Міністерством юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 23260-13100Р).

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України **категорії Б** (наказ МОН України від 26.11.2020 № 1471), в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт (231 – Соціальна робота; 011 – Освітні, педагогічні науки; 015 – Професійна освіта; 016 – Спеціальна освіта).

Редакційна колегія:

Коляда Н. М. (головний редактор) – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Кравченко О. О. (заступник головного редактора) – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Албул І. В. – кандидат пед. наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Байрамов Е. А. – доктор філософії з економіки, Бакінський університет бізнесу (Азербайджан).

Безлюдний О. І. – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Бекмагамбетова Р. К. – доктор пед. наук, професор, Казахський Національний педагогічний університет імені Абая, м. Алмати (Казахстан).

Вікторова Л. В. – доктор пед. наук, професор, Воєнно-дипломатична академія імені Євгенія Березняка.

Журавель Я. В. – кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету, Академія праці, соціальних відносин і туризму (м. Київ).

Кочубей Т. Д. – доктор пед. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Маршалек Л. – доктор габлітований, професор, професор факультету гуманітарних наук та інформатики, Мазовецька Публічна Школа, Плоцьк (Польща).

Міщенко М. С. – кандидат психол. наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Павліцій Д. О. – доктор філософії з економіки, голова гміни Громадка (Польща).

Панченко Є. А. – кандидат пед. наук, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Пеша І. В. – кандидат пед. наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи та реабілітації гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Поліщук В. А. – доктор пед. наук, професор, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Рассказова О. І. – доктор пед. наук, професор, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Сафін О. Д. – доктор психол. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Семигіна Т. В. – доктор політ. наук, професор, член Національного агентства кваліфікацій.

Сейко Н. А. – доктор пед. наук, професор, Житомирський державний університет імені Івана Франка.

Слозанська Г. І. – доктор пед. наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка.

Смирнова-Трибульська Є. М. – доктор пед. наук, професор, Силезький Університет (Польща).

Федяєва В. Л. – доктор пед. наук, професор, Херсонський державний університет.

Чорнодід І. С. – доктор екон. наук, Академія праці, соціальних відносин і туризму.

Хробак С. – доктор габлітований, професор, декан факультету педагогічних наук, Університет імені Кардинала Стефана Вишинського, Варшава (Польща).

Якимчук Б. А. – кандидат психол. наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

Рекомендовано до друку вченою радою

Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

(протокол № 4 від 25 жовтня 2022 р.)

Адреса редакції: 20308, м. Умань, вул. Садова, 28, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. До журналу «Соціальна робота та соціальна освіта»

Тел.: (04744) 3-53-08; E-mail: srs@udpu.edu.ua



ЗМІСТ

ОСВІТА. ПЕДАГОГІКА

Караманов Олексій, Войтович Тетяна. Застосування смарт-технологій у сучасних закладах освіти: інноваційність, гнучкість, креативність	5
Кірдан Олександр, Кірдан Олена. Ретродосвід управління фінансовою діяльністю закладів вищої освіти України та соціальної підтримки студентів	15
Наровлянський Олександр. Невідомі рукописи Софії Русової	26
Постоленко Ірина. Комунікативне лідерство: загальна концепція	33
Пустовіт Григорій. Формування у дітей ціннісного ставлення до об'єктів природи: теоретичні засади проблеми	40
Радул Ольга. Виникнення малої сім'ї та становлення сімейного виховання у давніх слов'ян	48
Русин Галина, Зозуляк-Слущик Роксоляна. Українська родина в Західній Україні наприкінці XVIII – на початку XX століття як народно-педагогічна інституція	58

ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Албул Ірина. Експертиза якості соціальної роботи: сутність та завдання	68
Каркач Андрій, Кравченко Оксана, Семигіна Тетяна. Сучасні підходи до розуміння літніх людей як особливої соціальної групи	77
Коляденко Світлана, Літяга Інна. Соціально-правова підтримка жінок в Україні, які живуть з ВІЛ	90
Мороз Тетяна, Коляда Наталія, Левченко Наталія. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю в умовах психоневрологічного інтернату: теоретичний аналіз ...	111
Песоцька Юлія. Нормативно-правове забезпечення соціальної реабілітації осіб з інвалідністю	121
Поліщук Ольга. Педагогіка партнерства як ключовий компонент Нової української школи	130
Попова Олена, Кухар Надія. Вікові особливості соціальної адаптації людей з порушеннями зору	136
Столярик Ольга, Семигіна Тетяна. Орієнтація на оптимізм та щастя: психологічні основи розвитку сильних сторін клієнтів соціальної роботи	143
Фольварочний Ігор. Профілактика розвитку антисоціальної поведінки молоді	158
Шаповалова Тетяна. Проблеми формування соціального капіталу в університетському середовищі	165

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Вербовська Оксана, Кравченко Оксана. Комплексна реабілітація засобами інклюзивного туризму: з досвіду Київського міського центру соціальної, професійної та трудової реабілітації інвалідів	176
Коляда Наталія, Кочубей Тетяна, Балдинюк Олена, Бацман Ольга. Дискримінація літніх людей: прояви та протидія	185
Коленіченко Тетяна. Роль громадської організації в процесі соціальної адаптації ветеранів гібридної війни: досвід реалізації проекту «Норвегія-Україна»	197
Кравченко Оксана, Войтовська Алла. До питання про гендерний аудит закладу вищої освіти.....	209



Петрочко Жанна, Татаренко Олеся. Використання арт-технік у профілактиці агресивності молодших підлітків у сучасних умовах	218
Швед Ольга, Мирошніченко Наталія. Згвалтування як зброя у війні	230

МОЛОДІЖНА РОБОТА. МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА

Клибанівська Тетяна, Шульга Галина, Коломієць Леся. Особливості діяльності молодіжних рад територіальних громад в Україні	242
Levchenko Nataliia, Koliada Nazarii. Youth work in Ukraine: history of formation and development prospects	252

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ

Кочубей Тетяна. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з різними групами клієнтів: з досвіду роботи	262
Павелків Катерина. Етична компетентність у професійно-педагогічній діяльності сучасного учителя іноземної мови: теоретичний аспект	272
Поліщук Віра. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід	281
Савельчук Ірина, Котикова Олена. Інновації як чинник якісних змін у соціальній роботі та соціальній освіті	289
Талаш Інна. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до технологічної діяльності: синергетичний підхід	297

ПІДГОТОВКА ДОКТОРІВ ФІЛОСОФІЇ

Коляда Наталія, Кравченко Оксана, Коляда Тетяна. Міжнародний досвід підготовки докторів філософії з соціальної роботи	309
Чирва Ганна. Теоретико-методичні засади підготовки науково-педагогічних кадрів з менеджменту до дослідницько-інноваційної діяльності	328

КРАЩІ ПРАКТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ


Дайджест подій і заходів у межах розробки науково-дослідної теми «Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного туризму» (Укладачі: Кравченко Оксана, Молоченко Інна, Чупіна Катерина, Міщенко Марина, Резніченко Ірина, Левченко Наталія, Скочко Максим, Песоцька Юлія, Поліщук Олена, Салата Назар, Коляда Назарій, Бояр Вікторія)	336
--	-----

РЕЦЕНЗІЇ

Безлюдний Олександр. Рецензія на колективну монографію «Соціально-психологічна реабілітація вразливих категорій громадян від наслідків війни» (2022)	358
Петренко Оксана. Рецензія на довідник «Енциклопедія молодіжної роботи» (2022)	361
Кравченко Оксана. Розвиток сімейної соціальної роботи (рецензія на монографію О. Столярик, Т. Семигіної «Соціальна робота із сім'ями, які виховують дітей з аутизмом: інтервенція з розвитку сильних сторін»)	366

ІНФОРМАЦІЯ

Для авторів	370
-------------------	-----



УДК 364.65-053.9

DOI: 10.31499/2618-0715.2(9).2022.267341

**ДИСКРИМІНАЦІЯ ЛІТНІХ ЛЮДЕЙ:
ПРОЯВИ ТА ПРОТИДІЯ**

Коляда Наталія, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0001-7743-7831

E-mail: Koliada_n@ukr.net

Кочубей Тетяна, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: udpu_tania@ukr.net

Балдинюк Олена, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0003-4276-7819

E-mail: lenabaldyniuk@gmail.com

Бацман Ольга, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи та спеціальної освіти, Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ORCID: 0000-0002-9358-4513

E-mail: olgapisnya2203@gmail.com

Постаріння населення породжує проблеми у взаємовідносинах між представниками різних вікових категорій. У статті проаналізовано розуміння дискримінації за віком (ейджизму) та вікових стереотипів, а також підходів до подолання цих явищ у сучасних суспільствах. Встановлено зв'язки між стереотипами та соціальним становищем літніх людей. Наведено результати опитування.

Визначено, що протидія ейджизму та стереотипам стосовно людей похилого віку можуть включати як заходи на макрорівні (рівні суспільства), на рівні певних громад і організацій, а також і індивідуальну роботу з людьми. Запропоновано напрями протидії ейджизму та розвитку філософії активного старіння, зокрема, через навчальні програми та місцеві ініціативи.

Ключові слова: літні люди; люди похилого віку; старість; активне старіння; дискримінація; стереотипи; навчальні програми; підготовка соціальних працівників.



***DISCRIMINATION OF OLDER PEOPLE:
MANIFESTATIONS AND COUNTERMEASURES***

Koliada Nataliya, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University.

ORCID 0000-0001-7743-7831

E-mail: Koliada_n@ukr.net

Kochubey Tetiana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-9104-8442

E-mail: udpu_tania@ukr.net

Baldyniuk Olena, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Social Education and Social Work, Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-4276-7819

E-mail: lenabaldyniuk@gmail.com

Batsman Olga, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Social Work and Special Education Department, Poltava Institute of Economics and Law, Open University of Human Development «Ukraine»

ORCID: 0000-0002-9358-4513

E-mail: olgapisnya2203@gmail.com

The aging of the population creates problems in the relationship between representatives of different age categories, on the one hand, and on the other, it forces a critical look at the formed stereotypical ideas about old age and attitudes towards the elderly.

The article analyzes the understanding of age discrimination (ageism) and age stereotypes, as well as approaches to overcoming these phenomena in modern societies.

It was found out that ageism is based on the concept of norm and deviation, expectations of behavior that seems to correspond to a certain age. Various negative stereotypes in relation to the elderly are considered. Connections between stereotypes and the social position of the elderly have been established. The economic, axiological and media reasons for the formation of discriminatory attitudes towards the elderly are analyzed. In Ukraine, the following phenomena are observed: low level of social and economic activity due to insufficient educational and professional mobility of the workforce, insufficient development of institutions and traditions of self-education and continuous education throughout life in combination with a conservative employment structure and inflexibility of the labor market; the existence in the public opinion of ideas about the aging of the population as an exclusively negative process that must be fought, as well as stereotypes about senior citizens, which form a negative attitude towards them and are the basis for their discrimination in various spheres of life.

Finding from the survey conducted in Poltava demonstrated that among specialists, the smallest social distance with the elderly is observed in the family and household domains, and the largest in the professional activities.



It was determined that combating ageism and stereotypes about the older people can include measures at the macro level (society level), at the level of certain communities and organizations, as well as individual work with people. Ways to counteract ageism and develop the philosophy of active aging are proposed, in particular, through educational programmes and local initiatives at the community level, introduction of the intergenerational programmes and age-friendly communities.

Key words: *older people; elderly; age; active aging; discrimination; stereotypes; educational programmes; social workers' preparation.*

Актуальність проблеми. Соціальна робота за своєю суттю спрямована на протидію дискримінації, зокрема, дискримінації за віком, тобто упередженого ставлення до особи на підставі її належності до певної вікової групи [11].

Як на глобальному рівні, так і в Україні наявна тенденція дисбалансу між людьми молодого, середнього та зрілого віку. Постаріння населення породжує проблеми у взаємовідносинах між представниками різних вікових категорій, з одного боку, а з іншого – змушує критично подивитися на сформовані стереотипні уявлення про старість і ставлення до людей похилого віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становища літніх людей в Україні вивчало чимало дослідників з різних галузей знань. Науковці [3; 4; 8; 19; 25] визначили низький соціальний статус людей старшого віку в українському суспільстві, факти дискримінації та самостигматизації, потребу в просуванні ідей активного старіння та гідного ставлення до літніх людей.

Схожі проблеми наявні і в інших країнах як економічно розвинених, так і тих, що мають нижчий статус економічного розвитку, у країнах з різними суспільними традиціями і культурами [15; 24]. Ці дослідження засвідчують неоднорідність проявів дискримінації за віком, але сходяться на тому, що негативні стереотипи щодо старості мають згубний вплив як на самих людей похилого віку, посилюючи їх соціальні проблеми, так і на організацію соціальних програм і поведінку персоналу соціальних закладів.

Мета роботи полягає в тому, щоб окреслити розуміння дискримінації за віком (ейджизму) та вікових стереотипів, визначити прояви цих явищ та запропонувати підходи до їхнього подолання.

Виклад основного матеріалу. Поняття ейджизму (від англійського age – вік) ввів у науковий обіг у 1969 році геронтолог Роберт Батлер з Національного інституту старіння (США). За його визначенням, ейджизм символізує приховане занепокоєння людей молодого і середнього віку, їх особистісну відразу і відчуття неприязні до людей, які старіють, страх немічності, смерті, хвороби [13]. Ейджизм викликає стереотипізацію й дискримінацію людей похилого віку зважаючи на їх вікові характеристики, так само як расизм і сексизм дискримінують людей по кольору шкіри та статевими ознакам.

Спочатку дискримінацію за віком пов'язували з віковою стратифікацією та нормативними цінностями суспільства – продуктивністю та результативністю. Наразі ейджизм став сприйматися через упереджене ставлення до людей похилого віку як до таких, котрі не відповідають нормативним суспільним цінностям. Згодом цю соціальну групу стали окреслювати як людей «третього віку».



У загальнонауковому розумінні ейджизм ґрунтується на понятті норми та відхилення; при цьому нормою представники окремої вікової групи вважають себе, а інших – відхиленням [10].

Ейджизм реалізується, зокрема, через формування вікових стереотипів, тобто очікувань такої поведінки, які немовби відповідають певному вікові. Людям літнього віку доводиться боротися з великою кількістю нав'язаних їм стереотипів [6]. Зупинимось детальніше на цих стереотипах.

Наразі науковці [14; 20] виокремлюють такі різновиди стереотипів, пов'язані із віком, як:

- приховані (імпліцитні, як правило, активуються автоматично; їх ще називають несвідомими);
- відкриті (експліцитні, підкріплюються обмірковуванням ситуації, обґрунтуванням свого ставлення та дій; свідомі стереотипи).

Так, дослідження [21] вивили, що люди похилого віку, зазвичай, мало стикаються з виявленням відкритих стереотипів з боку членів родини, натомість у родинному колі домінують приховані стереотипи, більш негативне ставлення до старших людей порівнню з молодим членами родини або особами середнього віку.

В іншому дослідженні [20] розвінчуються помилкові уявлення про те, що не всі літні люди, які проживають самотійно, відчувають самотність та не можуть доглядати за собою, і водночас, що перебування в родині спроможне забезпечити реалізацію всіх потреб літніх людей.

Експериментальним шляхом доведено, що негативні стереотипи впливають на психічне здоров'я людей похилого віку, погіршуючи його [23], як і загальну якість життя людей [17]. Негативні стереотипи провокують залежність літніх людей від допомоги інших та самотність, формують самосприйняття літніх людей як нездатних до розв'язання власних проблем [16] та спроможних використовувати соціальні ресурси [12]. Також негативні стереотипи впливають на рішення фахівців, які відповідають за надання соціальних послуг [26] чи за працевлаштування [22]. Стереотипи зумовлюють не тільки дискримінацію з боку інших, а й самостигматизацію (негативне ставлення до себе) та самодискримінацію, саморуйнівну поведінку [1; 8].

У різних суспільствах стереотипи щодо літніх людей мають неоднакові прояви. У Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення [9], ухваленій Кабінетом Міністрів України у 2018 році, відзначається, зокрема, що в нашій країні спостерігаються:

- низький рівень соціальної та економічної активності внаслідок недостатньої освітньо-професійної мобільності робочої сили, недостатнього розвитку інститутів і традицій самоосвітньої діяльності та постійної освіти впродовж усього життя у поєднанні з консервативною структурою зайнятості та негнучкістю ринку праці;
- існування в суспільній свідомості уявлень про старіння населення як виключно негативного процесу, з яким треба боротися, а також стереотипів щодо громадян похилого віку, які формують негативне ставлення до них і є основою для їх дискримінації в різних сферах життя.



До ключових чинників дискримінації літніх людей відносять:

1) *економічні*, які ґрунтуються на уявленнях людей про справедливий розподіл соціальних виплат, пільг і привілеїв, передусім, пенсійних (пенсіонери здебільшого вважають себе дискримінованими через низький розмір пенсії, а платники податків та страхових внесків – через високий рівень відрахувань);

2) *аксіологічні*, пов'язані зі сприйняттям молоді як інвестиції в майбутнє, а людей похилого віку – як суспільного тягара. При цьому визначення людей похилого віку як немічних, хворих, таких, що потребують додаткових витрат, пов'язана в Україні з раннім старінням загалом, і з високим рівнем захворюваності – зокрема;

3) *медійні*, зумовлені пропагандою фізичної привабливості й сексуальності, притаманних, насамперед, молодим людям [10].

На думку В. Подорожного [8], однією з важливих характеристик людей похилого віку слід вважати особистісне відчуження, яке включає зміни у соціальному статусі, збільшення кількості незайнятого часу, зменшення або ж руйнування соціальних контактів і зниження рівня соціальної активності. Ці явища підкріплюються фізіологічними особливостями цього вікового періоду й спричиняють переживання невідповідності соціальним нормам та стандартам життя. Науковець слушно наголошує, що сучасні соціальні норми й стандарти здебільшого орієнтовані на людину молодше середнього віку і не беруть до уваги можливості людей похилого віку щодо ведення активної соціальної діяльності.

Ще однією причиною ейджизму вважають низький рівень професійної підготовки фахівців, які працюють зі літніми людьми у соціальних та медико-соціальних закладах, закладах охорони здоров'я [24].

Ця думка підтверджується результатами емпіричного дослідження. Стратифікована вибірка, $n = 110$ осіб, з них: 25,5% – посадові особи місцевого самоврядування, 48,2% – соціальні працівники, психологи та соціальні працівники, 4,5% – державні службовці та 21,8 – сімейні лікарі та медичні сестри.

У ході досліджень респондентам пропонувалося висловити своє ставлення (позитивне або негативне) до літньої людини, яка виконує такі соціальні ролі: близький родич; друг; вчитель; сімейний лікар; сусід; депутат; колега по роботі; ваш керівник; ваш підлеглий; продавець в магазині; кондуктор в автобусі; прибиральниця, двірник, сторож; турист у вашому місті. У таблиці наведено показники позитивного та негативного ставлення, а також різниця між ними з відповідним знаком, яку умовно позначимо як визначальний індекс (ВІ). Чим більше позитивне значення ВІ, тим більше готовність респондентів до контактів з літніми людьми у досліджуваній галузі взаємодій, а отже, менше соціальна дистанція. І навпаки, високі негативні значення ВІ свідчать про прагнення значного віддалення у соціальному просторі, неприйняття представників третього віку у тій чи іншій соціальній ролі.

Так, респондентам було поставлене запитання «Як би Ви поставилися до того, щоб літня людина відіграла перелічені соціальні ролі?». Розподіл відповідей представлено в табл.1.



Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання «Як би Ви поставилися до того, щоб літня людина відіграла перелічені соціальні ролі?» (у %)

Соціальна роль літньої людини	Позитивне ставлення	Негативне ставлення	Визначальний індекс (ВІ)
Ваш близький родич	+ 87	- 13	+ 74
Ваш друг	+ 76	- 24	+ 52
Ваш сусід	+ 64	- 36	+ 28
Ваш сімейний лікар	+ 52	- 48	+ 4
Прибиральник в офісі, двірник, сторож	+ 83	- 17	+ 66
Учитель	+ 47	- 53	- 6
Кондуктор в автобусі	+ 59	- 41	+ 18
Продавець у магазині	+ 27	- 73	- 46
Колега по роботі	+ 30	- 70	- 40
Ваш керівник	+ 12	- 88	- 76
Ваш підлеглий	+ 9	- 91	- 82
Ваш депутат	+ 11	- 89	- 78
Турист у Вашому місті	+ 14	- 86	- 72

Найменша соціальна дистанція у ставленні до людей літнього віку існує у сімейно-побутовій сфері. Соціальна роль близького родича, друга чи сусіда, які займають представники третього віку, сприймаються швидше позитивно, ніж негативно. Позиції лікаря та вчителя опинилися в нашій шкалі майже у найближчому сусідстві. Це можна пояснити тим, що з представниками вказаних спеціальностей респонденти взаємодіють як поза сімейною, так і поза професійно-діловою сферами. Тут складаються зв'язки особливого роду, коли можна говорити про спілкування для вирішення конкретних завдань, що, можливо, і є об'єднуючим моментом.

Найбільша дистанція спостерігається у професійно-діловій площині. Визначальний індекс (ВІ) стає негативним, що вказує на переважання негативного ставлення до взаємодії з представниками третього віку в рамках професійних відносин. Так, літня людина в ролі колеги по роботі, а також керівника сприймається швидше негативно. Категоричне неприйняття більшості респондентів викликає літня людина у позиції підлеглого. Значний протест, як показало дослідження, породжує можливість бачити літню людину у ролі депутата: представники старшого покоління більше не асоціюються з мудрістю. Не буде помилкою сказати – йдеться про стереотип цифрової доби.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА ТА СОЦІАЛЬНА ОСВІТА

Збільшення соціальної дистанції між людьми третього віку та представниками інших вікових груп сприяє прагненню до просторового віддалення. Так, переважна більшість респондентів згодні з тим, що туристичний відпочинок літніх людей слід організовувати окремо від інших вікових груп.

Анкетне опитування респондентів показало наявність ейджизму у професійних практиках, про що повідомили у середньому 57,2% респондентів цих установ (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи бувають вияви ейджизму у професійних практиках установи, де Ви працюєте?» (у %)

Варіант відповіді	Управління соціального захисту населення	Територіальний центр соціального обслуговування	Відділ обслуговування громадян головного управління Пенсійного фонду	Сімейні лікарі та середній медичний персонал	Середнє значення
Так, бувають	16,4	4,3	23,2	24,6	17,1
Скоріш так, ніж ні	18,1	11,4	20,8	19,3	17,4
Скоріш ні, ніж так	22,2	26,9	16,4	25,1	22,7
Ні, не бувають	43,3	57,4	39,6	31,0	42,8

48,6% респондентів, пов'язаних з обслуговуванням літніх людей, самі з тією чи іншою частотою виступали ініціаторами ейджистських практик (табл. 3).

Таблиця 3

Розподіл відповідей респондентів на питання «Чи доводилося Вам приймати рішення або вчиняти дії, що обмежують права або становище літніх людей?» (у %)

Варіант відповіді	Управління соціального захисту населення	Територіальний центр соціального обслуговування	Відділ обслуговування громадян головного управління Пенсійного фонду	Сімейні лікарі та середній медичний персонал	Середнє значення
Постійно	7,2	3,8	20,0	12,5	10,9
Час від часу	14,3	5,7	20,0	16,7	14,2
Зрідка	17,9	11,3	40,0	25,0	23,6
Жодного разу	60,6	79,2	20,0	45,8	51,4



В останні десятиліття на противагу негативним стереотипам щодо старості формується концепція активного старіння [7; 27]. Вона зосереджена на тому, щоб допомогти літнім людям залишатися здоровими та відповідальними за своє життя настільки довго, наскільки це можливо, робити внесок в економіку та в життя суспільства.

Протидія ейджизму та стереотипам стосовно людей похилого віку може включати як заходи на макрорівні (рівні суспільства), на рівні певних громад і організацій, зокрема соціальних та медичних закладів, а також і індивідуальну роботу з людьми. Ця протидія повинна зважати, як на чинники дискримінації, так і на її прояви, брати до уваги сучасні концепції старості.

При впровадженні програм протидії дискримінації за віком слід взяти до уваги норми міжнародно-правових актів універсального характеру, які безпосередньо спрямовані на захист прав осіб похилого віку, як-от: Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., Принципи ООН стосовно осіб похилого віку 1991 р., Декларація ООН із проблем старіння 1992 р., Конвенція ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» 1979 р., Конвенція МОП «Про дискримінацію у галузі праці і занять» 1958 р., Рекомендація МОП щодо літніх працівників 1980 р., Віденський Міжнародний план дій із проблем старіння 1982 р., Декларація тисячоліття ООН 2000 р., Програма сталого розвитку ООН до 2030 р. Ці норми мають бути не тільки імплементовані в національне законодавство, а й мати належні механізми забезпечення їх виконання та протидії порушенням норм.

На основі аналізу літератури [2; 5; 8; 18; 19; 25; 27] можна запропонувати наступний перелік напрямів протидії ейджизму, самостигматизації та віковим стереотипам:

- Боротьба з насиллям по відношенню до літніх людей, захист прав тих, хто зазнав прямої дискримінації, формування інституційних механізмів боротьби з дискримінацією за віком.
- Підтримка роботодавців, які працевлаштовують людей літнього віку (наприклад, через встановлення податкових пільг).
- Підвищення самооцінки, навчання навичкам саморефлексії та подолання особистісного відчуження.
- Планування старості, робота з населенням середнього віку.
- Опертя на позитивні образи літніх людей та практик активного старіння, поширюваних у мас-медіа для різних вікових груп.
- Розгортання навчальних програм для літніх людей – для їхньої адаптації до змінюваного середовища, зокрема, для внутрішньо переміщених осіб літнього віку.
- Навчання літніх людей сучасним цифровим технологіям і забезпечення доступу до швидкісного інтернету, наприклад, на базі місцевих бібліотек, соціальних офісів у громадах тощо.
- Сприяння діяльності мереж взаємопідтримки, формальних і неформальних соціальних груп для літніх людей.
- Міжгенераційні програми навчання та міжгенераційні програми спілкування.



– Підтримання соціальної активності літніх людей завдяки місцевим ініціативам, популяризація ідей активного та здорового старіння як на національному рівні, так і на рівні місцевих громад.

– Формування інклюзивного соціального простору для літніх людей, активне використання універсального дизайну (як для створення безбар'єрного середовища, так і для донесення інформації), формування «дружніх до віку громад».

– Підготовка соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку, навчання їх основам геронгології та геронтопрофілактики; впровадження сучасних програм перекваліфікації соціальних працівників, зокрема онлайн програм, які спрямовані на протидію сформованим стереотипам щодо старості та дискримінаційним практикам у соціальній сфері.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок. Поняття ейджизму (дискримінації за віком) увійшло в науковий обіг наприкінці 1960-х. У науковій літературі міститься низка пояснень причин виникнення дискримінації щодо людей похилого віку та характеристики вікових стереотипів, які можуть мати відкритий та прихований характер. Дискримінація та стереотипи чинять негативний вплив на здоров'я та соціальне становище людей похилого віку, погіршують якість життя представників цієї вікової групи.

Представники соціальної сфери можуть бути частиною ейджистських практик. Проведене опитування засвідчило, що у фахівців найменша соціальна дистанція з людьми похилого віку спостерігається у сімейно-побутовій, найбільша – у професійно-діловій сферах діяльності.

Протидія дискримінації за віком та віковим стереотипам повинна носити комплексний характер і відбуватися на різних рівнях – від національного до індивідуального. Подальшого вивчення потребують конкретні інструменти піднесення соціального статусу літніх людей та впровадження наснажуальних програм для них, зокрема, сучасних навчальних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березіна О.О. Індивідуально-психологічні чинники особистісного розвитку в період геронтогенезу : автореф дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2012. 19 с.
2. Каркач А. В. Ресоціалізація осіб третього віку як умова подолання ейджизму. *Актуальні дослідження в соціальній сфері*: матеріали восьмої міжнародної науково-практичної конференції. Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2016. С. 129–131.
3. Козлова Т.З. Самооцінка пенсіонерів. *Соціологічні дослідження*. 2003. № 4. С.58–63.
4. Кухта М.П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні. Київ: КНУКіМ, 2018. 304 с.
5. Магдисюк Л. І. Програма розвитку психологічної готовності особистості до виходу на пенсію. *Актуальні проблеми практичної психології у Волинському регіоні*. Луцьк : Вежа-друк, 2015. Т. 1. С. 36–46.
6. Магдисюк Л. І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2013. №3. С. 167–173.



7. Піонтківська О. Г. Порівняльний аналіз підходів до визначення поняття соціальної активності людей похилого віку в Україні та далекому зарубіжжі. *Актуальні проблеми психології*. 2016. Т. 7. Дип. 42. С. 173–181.
8. Подорожний В. Г. Соціально-психологічні особливості особистісного відчуження людей похилого віку. Дис. ... доктора філософії за спец. 053 Психологія. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2021. URL: <https://www.vspu.edu.ua/content/graduate/doc/a14dis.pdf>
9. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Розпорядження № 10-р. від 2018 р. Кабінету Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text>
10. Сейко Н. А. Ейджизм (ageism). *Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект: колективна монографія*. Житомир, 2014. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/23740/1/%D0%A1%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE%D0%9D.PDF>
11. Теорії і методи соціальної роботи / Ред. Семігіна Т.В., Миговича І. І. Київ: Академвидав, 2005. 328 с.
12. Burholt, V., Scharf, T. Poor health and loneliness in later life: The role of depressive symptoms, social resources and rural environments. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences & Social Sciences*. 2014. Vol. 69. P. 311–324.
13. Butler R.N. Ageism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*. 1969. Vol. 9. P. 243–246.
14. Cadiz D. M. et al. Age Stereotypes Do Matter: Looking Through the Lens of the Attraction–Selection–Attrition Model. *Work, Aging and Retirement*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1093/workar/waac009>
15. Chen Y., Hicks A., While A. E. Loneliness and social support of older people in China: A systematic literature review. *Health & Social Care in the Community*. 2014. Vol. 22. P. 113–123.
16. Coudin G., Alexopoulos T. 'Help me! I'm old!' How negative aging stereotypes create dependency among older adults. *Aging & Mental Health*. 2010. Vol. 14(5), P. 516–523.
17. Doncel-García B. et al. Relationship between negative stereotypes toward aging and multidimensional variables in older people living in two different social environments. *Archives of Gerontology and Geriatrics*. 2022. Vol. 98. P. 104567.
18. Hagan R. Loneliness, older people and a proposed social work response. *Journal of Social Work*. 2021. Vol. 21(5). P. 1084–1104.
19. Horbovyu A., Khaletska A. The road ahead for age-friendly communities. *Geopolitical, Social Security and Freedom Journal*. 2019. Vol. 2(1). P. 46–59.
20. Huang T., Rothermund K. Implicit and Explicit Age Stereotypes Assessed in the Same Contexts are Still Independent. *Experimental Aging Research*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1080/0361073X.2022.2039507>
21. Kornadt A. E., Meissner F., Rothermund K. Implicit and Explicit Age Stereotypes for Specific Life Domains Across the Life Span: Distinct Patterns and Age Group Differences. *Experimental Aging Research*. 2016. Vol. 42(2) P. 195–211.



22. Murphy K. R., DeNisi, A. S. Do Age Stereotypes Predict Personnel Decisions? The State of the Evidence. *Work, Aging and Retirement*. 2021. URL: <https://doi.org/10.1093/workar/waab019>
23. Reyes-Ortiz, C. A. et al. (2022). The Association Between Discrimination and Falling. A National Sample of Older Adults. *Journal of Aging and Health*, Vol. 34(4-5), P. 614–625.
24. Rishworth A., Elliott S. J. Ageing in low-and middle-income countries: Ageing against all odds. *Geographical gerontology: Perspectives, Concepts, Approaches / Skinner M. W, Andrews G.J., Cutchin M.P., eds. Routledge, 2019. P. 110–122.*
25. Semigina T., Karkach A. The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 64–84.
26. Webb S. et al. A Qualitative Investigation of Gerontological Practice: The Views of Social Work and Psychology Students, Faculty, and Practitioners. *Gerontology & Geriatrics Education*. 2016. Vol. 37(4). P. 402–422.
27. Global strategy and action plan on ageing and health / World Health Organization. 2017. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241513500>

REFERENCES

1. Berezina, O.O. (2012). Indyvidual'no-psykholohichni chynnyky osobystisnoho rozvytku v period herontohenezu : avtoref dys. ... kand. psykol. nauk : 19.00.07 «Pedahohichna ta vikova psykholohiya. Kyiv [in Ukrainian].
2. Karkach, A. V. (2016). Resotsializatsiya osib tret'oho viku yak umova podolannya eydzhyzmu. *Aktual'ni doslidzhennya v sotsial'nyy sferi: materialy vos'moyi mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi* (pp. 129–131). Odesa: FOP Bondarenko M.O. [in Ukrainian].
3. Kozlova, T. Z. (2003). Samoosinka pensioneriv. *Sotsiolohichni doslidzhennya*, 4, 58–63 [in Ukrainian].
4. Kukhta, M.P. (2018). Sotsial'nyy potentsial lyudey starshoho viku v Ukrayini. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
5. Mahdysyuk, L. I. (2015). Prohrama rozvytku psykholohichnoyi hotovnosti osobystosti do vykhodu na pensiyu. *Actual problems of practical psychology in the Volyn region*. Lutsk: Vezha-druk, 1, 36–46 [in Ukrainian].
6. Mahdysyuk, L. I. (2013). Teoretyko-empyrychni mezhi ponyattya eydzhyzmu u psykholohiyi. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohiyi*, 3, 167–173 [in Ukrainian].
7. Piontkivska, O. G. (2016). Porivnyal'nyy analiz pidkhodiv do vyznachennya ponyattya sotsial'noyi aktyvnosti lyudey pokhyloho viku v Ukrayini ta dalekomu zarubizhzhii *Current problems of psychology*, 7 (42), 173–181 [in Ukrainian].
8. Podorozhny, V. G. (2021). *Sotsial'no-psykholohichni osoblyvosti osobystisnoho vidchuzhennya lyudey pokhyloho viku*. Dys. ... doktora filosofiyi za spets. 053 *Psykholohiya*. Vinnytsia: Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubinsky, 2021. <https://www.vspu.edu.ua/content/graduate/doc/a14dis.pdf> [in Ukrainian].
9. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018). Pro skhvalennya Stratehiyi derzhavnoyi polityky z pytan' zdorovoho ta aktyvnoho dovolittya naseleennya na period do 2022 roku. Rozporyadzhennya № 10-r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
10. Seyko, N. A. (2014). Eydzhyzm (ageism). *Entsyklopediya prav lyudyny: sotsial'no-pedahohichnyy aspekt*. http://eprints.zu.edu.ua/23740/1/%D0%A1%D0%B5%D0%B9%D0%BA%D0%BE_%D0%9D.PDF [in Ukrainian].



11. Semigina, T. & Mygovich, I., eds. (2005). *Teoriyi i metody sotsial'noyi roboty*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].
12. Burholt, V., & Scharf, T. (2014). Poor health and loneliness in later life: The role of depressive symptoms, social resources and rural environments. *Journals of Gerontology Series B: Psychological Sciences & Social Sciences*, 69, 311–324.
13. Butler, R.N. (1969). Ageism: Another form of bigotry. *The Gerontologist*, 9, 243–246.
14. Cadiz, D. M. et al. (2022). Age Stereotypes Do Matter: Looking Through the Lens of the Attraction–Selection–Attrition Model. *Work, Aging and Retirement*. <https://doi.org/10.1093/workar/waac009>
15. Chen Y., Hicks A., While A. E. (2014). Loneliness and social support of older people in China: A systematic literature review. *Health & Social Care in the Community*, 22, 113–123.
16. Coudin, G. & Alexopoulos, T. (2010). 'Help me! I'm old!' How negative aging stereotypes create dependency among older adults. *Aging & Mental Health*, 14(5), 516–523.
17. Doncel-García, B. et al. (2022). Relationship between negative stereotypes toward aging and multidimensional variables in older people living in two different social environments. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 98, 104567.
18. Hagan, R. (2021). Loneliness, older people and a proposed social work response. *Journal of Social Work*, 21(5), 1084–1104.
19. Horbovyi, A. & Khaletska, A. (2019). The road ahead for age-friendly communities. *Geopolitical, Social Security and Freedom Journal*, 2(1), 46–59, <https://doi.org/10.2478/gssfj-2019-0005>
20. Huang, T. & Rothermund, K. (2022). Implicit and Explicit Age Stereotypes Assessed in the Same Contexts are Still Independent. *Experimental Aging Research*. <https://doi.org/10.1080/0361073X.2022.2039507>
21. Kornadt, A. E., Meissner, F. & Rothermund, K. (2016). Implicit and Explicit Age Stereotypes for Specific Life Domains Across the Life Span: Distinct Patterns and Age Group Differences. *Experimental Aging Research*, 42(2), 195–211.
22. Murphy, K. R. & DeNisi, A. S. (2021). Do Age Stereotypes Predict Personnel Decisions? The State of the Evidence. *Work, Aging and Retirement*, <https://doi.org/10.1093/workar/waab019>
23. Reyes-Ortiz, C. A. et al. (2022). The Association Between Discrimination and Falling. A National Sample of Older Adults. *Journal of Aging and Health*, 34(4-5), 614–625.
24. Rishworth, A., & Elliott, S. J. (2017). Ageing in low-and middle-income countries: Ageing against all odds. In Skinner, M. W, Andrews, G.J. & Cutchin, M.P. (eds). *Geographical gerontology: Perspectives, Concepts, Approaches* (pp. 110–122). Routledge.
25. Semigina, T., Karkach, A. The elderly care, active ageing and geragogy: could they co-exist in Ukraine and how? *Репрезентація освітніх досягнень, мас-медіа та роль філології у сучасній системі наук*. Вінниця: Європейська наукова платформа, 2022. С. 64–84.
26. Webb, S. et al. (2016). A Qualitative Investigation of Gerontological Practice: The Views of Social Work and Psychology Students, Faculty, and Practitioners. *Gerontology & Geriatrics Education*, 37(4), 402–422.
27. World Health Organization (2017). Global strategy and action plan on ageing and health. <https://www.who.int/publications/i/item/9789241513500>